

Wat is er van het leenstelsel?⁽¹⁾

Marc VAN TRIMPONT

Wij geven er ons niet steeds rekenschap van dat de feodale maatschappij een totaal andere leefwereld bood dan deze waar wij nu aan gewend zijn. Wij bekijken de maatschappij van toen meestal doorheen een bril van vandaag. Dit heeft tot gevolg dat misvattingen schering en inslag zijn.

Met feodaliteit of leenstelsel wordt het bestuurlijk en maatschappelijk systeem bedoeld dat in West- en Midden-Europa in zwang was sinds de tijd der Karolingen (751-987)⁽²⁾ en dat eindigde met de Franse Revolutie (1789).

Met deze summiere kennismaking willen we de lezer enigszins vertrouwd maken met dit ingewikkeld samenlevingssysteem, een voor ons vreemde bedoening. Tevens wordt in voetnoot verwezen naar vakliteratuur, dit ten behoeve van hen die de zaak grondiger willen bekijken.

Agrarische samenleving

De ontwikkelingsperiode van het leenstelsel loopt van de 5e tot de 9e eeuw, dit is het tijdperk van de agrarische samenleving die totaal beheerst werd door de adel, en waarin het hofstelsel, ook domaniaal stelsel genoemd, als de economische poot mag worden beschouwd.

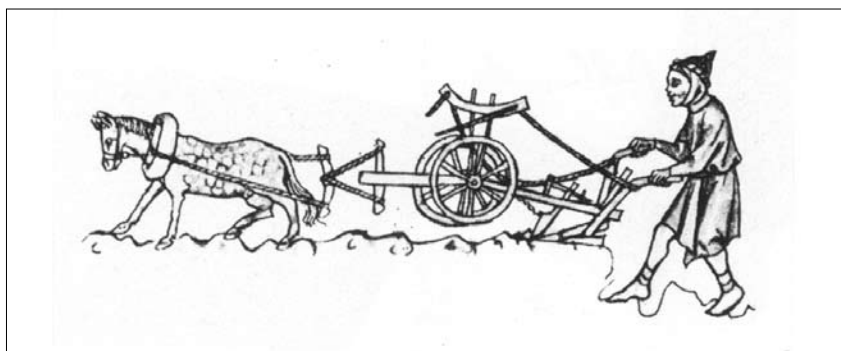
Sociaal-juridisch gezien was de agrarische maatschappij samengesteld uit edelen, vrijen en onvrijen, en sociaal-politiek gezien werd ze bepaald door een samengaan van militaire macht en grondbezit. Voor de edelen (*nobiles*) waren drie factoren determinerend: afstamming, bezit, en functie of positie die ze bekleedden. Met vrijen wordt de groep mensen bedoeld die zonder beperkingen konden beschikken over hun eigen persoon en over hun bezittingen. Binnen de groep van de vrijen nam de geestelijkheid een sterke positie in. Haaks op deze groepen stonden de onvrijen of lijfeigenen, slaven. Maar naast de totaal onvrijen was er een categorie van gedeeltelijk onvrijen die vanaf een bepaald moment horigen worden genoemd.

De grote landbouwexploitaties (*villae*), inherent aan het hofstelsel, waren meestal in het bezit van edelen. Zo een domaniaal goed werd beheerd door een *villicus* (rentmeester) of *maior villae* (opzichter van de villa) en bestond doorgaans uit twee delen: het gedeelte dat voor rekening van de eigenaar werd benut en dat *vroonland* (van: *vrone* = heer) of *terra indomnicata* (van: *dominus* = heer) genoemd wordt, en het gedeelte bestaande uit kleinere hoeven en/of gronden wat als *terra mansionaria* bekend staat. De term *villa* ligt aan de basis voor het Franse en Engelse woord *village*

waarmede een rurale nederzetting of een dorp wordt bedoeld en van de term *maior* is het woord en begrip *meier* afgeleid.

Lenen. Feodum versus allodium

Het leenstelsel steunt op het samenspel van twee kerngegevens: langs de ene kant het onderschrijven van wederzijdse verplichtingen en langs de andere kant de verlening van grondbezit, waarbij, zoals D.E.H. de Boer het uitdrukt, een *feodo-vazallistische* band ontstond tussen (een sterkere) leenheer of suzerein en (een zwakkere, bescherming

Afb.1: Boer die zijn land omploegt (Uit: L. VERRIEST, *Le polyoptique illustré dit : "Veil rentier de messire Jehan de Pamele-Audenarde (vers 1275)"*, Brussel, 1950

(1) Deels overgenomen uit M. VAN TRIMPONT, *Het land en de baronie Boelare*, Geraardsbergen, 1998, p. 3-12, 39-42, 91.

(2) Karolingen: Frankisch heersersgeslacht, waarvan de naam is afgeleid van Karel de Grote. Het was aanvankelijk een geslacht van grootgrondbezitters tussen Moezel en Maas, dat in de Frankische rijken de functie van hofmeier en daarmee het werkelijke gezag verwierf (7de-8ste eeuw).

zoekende) leenman of vazal (in het volkslatijn *vassalus*, d.i. gezel). Bij deze relatie is het voornaamste kenmerk de band voortvloeiend uit een wederzijdse verbintenis van trouw wat concreet gestalte kreeg d.m.v. van belening (d.i. verlening of ter beschikking stelling onder de vorm van een soort bruikleen) van een opbrengstgoed door de leenheer, en d.m.v. het engagement vanwege de leenman om zijn suze- rein met raad (*consilium*) en daad (*auxilium*) bij te staan.

Luidens het edict van Milaan, in 1037 uitgevaardigd door de Duitse Keizer Konrad II, zijn vier criteria determinerend voor het leenstelsel: 1. Geen enkel "man" kan zijn leen worden ontnomen tenzij krachtens de in het Rijk vigerende wetgeving en ingevolge een gerechtelijke beslissing door zijn gelijken.

2. Een directe vazal kan steeds tegen zo een vonnis in beroep gaan bij de vorst.

3. De lenen worden geërfd door de zonen en hun kinderen, en bij ontstentenis door de broers of door de halfbroers voor zover deze *feuda paterna* ⁽³⁾ zijn.

4. Een leenheer is niet gemachtigd een leen van zijn leenman aan een vreemde te geven of te vervreemden zonder de toestemming van de betrokken leenman.

Aangenomen wordt dat deze criteria de bekroning zijn van het rijpingsproces van het leenstelsel. Uit een andere gezichtshoek bekeken kan worden gesteld dat de feodaliteit berustte op drie pijlers:

1. Het typerende gegeven waarbij grondbezit als een realiteit wordt gezien; hiermede wordt bedoeld dat bezit weliswaar volledig en erfelijk is, maar niettemin onderworpen is aan een hoger gezag, en belast is met verplichtingen voor de bezitter.

2. De verstrengeling van soevereiniteit met bezit: de grondbezitter heeft bepaalde rechten over al de inwoners binnen zijn gebied.

3. Een hiërarchisch systeem op wetgevend, gerechtelijk en militair vlak vormt een onderling bindende factor tussen de houders van een leen.

Grondbezit was synoniem voor welstand en het begrip *beneficium* (wat staat voor het opbrengstgoed waarvan zo-even sprake) wordt vanaf de 11e eeuw geleidelijk verdrongen door de term *feodum*, wat *leen* betekent (in het Frans: *fief*). Beide begrippen werden lange tijd door mekaar gebruikt, wat duidelijk een onderling verband doet vermoeden. Alhoewel het begrip *beneficium* soms aanleiding is geweest tot meningsverschillen, bestaat er geen twijfel over dat er een einde aan kwam met het overlijden van de bezitter; het keerde dan terug naar de fiscus d.w.z. naar de Staat. Later werd het echter goed en wel erfelijk. Gezien de vazal een *man* werd van de leenheer, werd de concessie *manscepe* (*hommage*, *homagium*) genoemd. Tegenover het *feodum* stond het *alodium*, dit is een goed dat men in

volle eigendom bezat; men kon er onvoorwaardelijk over beschikken en als erfgoed gewoon overdragen aan zijn nakomelingen. Deze zuiver persoonlijke lenen werden erflenen omstreeks de 10de-11de eeuw ⁽⁴⁾.

En hier belanden wij onder meer bij de stad Geraardsbergen. Omstreeks 1050 waren de graven van Vlaanderen uit op gebieds- uitbreiding. Hun graafschap, dit was het gebied gelegen tussen de Somme en de Schelde, wordt in de geschiedenis vermeld als Kroon-Vlaanderen omdat het een leen was van de Franse Kroon. Graaf Boudewijn V ⁽⁵⁾ slaagde erin onder dreiging van wapengekletter het deel van de gouw Brabant gelegen tussen Schelde en Dender te verwerven als leen van de Duitse keizers. Dit nieuw gebied staat bekend als Rijks-Vlaanderen (ook Keizerlijk Vlaanderen) en omvatte het Land van Aalst en de heerlijkheden Dendermonde en Bornem. Terloops, het wapenschild van Geraardsbergen (Afb.2) verwijst naar deze tweeledigheid met aan de ene zijde de adelaar (verwijzend naar Keizerlijk Vlaanderen) en aan de andere zijde de leeuw (verwijzend naar Kroon-Vlaanderen) ⁽⁶⁾. Door zijn huwelijk met Richildis, de dochter van de graaf van Henegouwen, werd de Vlaamse Graaf Boudewijn VI ⁽⁷⁾ op een bepaald moment ook graaf van Henegouwen dat eveneens een keizerlijk leen was. Nu kan men zich afvragen of de Duitse keizers al dan niet de hoop hadden laten varen

⁽³⁾ *feuda paterna* = afstamming langs vaderszijde.

⁽⁴⁾ Fiscus = een niet-allodiaal goed, m.a.w. "le patrimoine royal" of Staatsbezit. (E. WARLOP, *De Vlaamse adel voor 1300*, 3dln., Handzame, 1968, dl.1, p.22. - J.F. NIERMEYER, *Mediae Latinitatis Lexicon Minus*, Leiden, 1976.

Over *beneficium* en *feodum*: zie desgewenst ook R. OPSOMMER, "Omme dat leengoed es thoochste dinc van der weerelt". *Het leenrecht in Vlaanderen in de 14e en 15e eeuw*, 2 dln., Brussel, 1995, dl.1, p.119-120.)

Over feodalisme of feodaliteit (feodo-vazallistische band, enz) en agrarische samenleving: zie desgewenst ook D.E.H. DE BOER, J. VAN HERWAARDEN en J. SCHEURKOGEL, *Middeleeuwen*, Groningen, 1995, p.81-88,201-220.

Manscepe = manschap, leenmanschap, het leenman zijn. Het woord *manscepe* is gevormd van *man*, net als in het Romaans de begrippen *homatium* en *hominium* evenals de vorm *homagium* (*hommage*) gevormd zijn van het Latijnse *homo* wat *man* betekent (VERWIJS & VERDAM, *Middelnederlandsch Woordenboek*, 's Gravenhage, dl.4, 1899). Vandaar vermoedelijk ook de zogeheten *mannengerechten*; dit waren vanaf 1170-1180 rechtbanken samengesteld door grafelijke leenmannen (H. VAN ISTERDAEL, *Archief van het Land van Aalst*, Brussel, 1994, p.108-109).

⁽⁵⁾ Boudewijn V (1035-1067) alias "van Rijsele, gheseit die Goedertiere"

⁽⁶⁾ Over het stadswapen van Geraardsbergen, zijn geschiedenis en de ermee gepaard gaande problematiek, zie F. DE CHOU, *Wapen en vlag van Geraardsbergen*, Geraardsbergen, 1987.

Afb. 2: wapenschild van Geraardsbergen

om hun vroegere bezittingen terug te winnen, en ook of de graaf van Vlaanderen mogelijke problemen vreesde met Henegouwen na zijn dood. Een bevestigend antwoord op een van deze vragen zal hem er vermoedelijk toe hebben aangezet, bij wijze van voorzorg, in het zuiden van zijn gebied een vesting uit te bouwen, terwijl het noorden reeds beschermd werd door de Aalsterse burcht. En in dit scenario past dan de stichting van Geraardsbergen als *oppidum* of versterkte stad, meer bepaald in de periode 1067-1070. Werd dit oppidum gesticht op de plaats die toen al bekend stond

onder de naam *Geraldsbergen*, met andere woorden moet, zoals Warnkönig stelt, deze stichting niet doodgewoon worden gezien als een verschuiving van niveau waarbij de bestaande nederzetting *Geraldsbergen* promoveerde van de status *villa* tot de status *oppidum* en waarbij de stad dan door de graaf dan werd *bemuert*? Of werd de stichting toch genoemd naar Gerald van Hunnegem? Het laatste woord over dit onderwerp schijnt dus lang niet te zijn gezegd ⁽⁸⁾ maar deze zaak valt buiten het bestek van deze bijdrage. Om de nieuwe stad de nodige groei-ruimte te geven kocht de graaf een klein *allodium* of vrij erfleem dat op de aanpalende Oudenberg lag. In verband met dit alles en verwijzend naar het jaar 1067 noteerde Despars in 1562 dat Boudewijn van Henegouwen ⁽⁹⁾, “(...), cochte (...) van een edelman die Gheeraert hiet die heerlichhede van Gheertsberghe, die welcke doen ter tijt ghehouden was van den heere van Boullaire ende maecter tnaervolghende jaer een stede van Welten af” ⁽¹⁰⁾. Daar deze aanwinst onvoldoende bleek voor het vooropgestelde doel voerde de graaf een ruiloperatie uit met de heer van Boelare. Met deze transactie beleende de graaf de heer van Boelare met een deel van dit vrij erfleem; als tegenprestatie deed Boelare afstand van de Buizemont,

in de staat zoals het was, evenals Cortelake inclusief de aangrenzende weiden van de brug te Overboelare tot Hunnegem, tussen de Dender en het akkerland en vanaf de Hersebeek die door Duitsenbroek stroomt met bovenop al het weiland gelegen tussen het kasteel en Grimminge. Bovendien diende de heer van Boelare ten gebruike van de Geraardsbergenaars het nodige water en weiland beschikbaar te stellen net als waren zij zijn eigen onderhorigen. Het gevolg van deze ruiloperatie was dat Boelare middendoor werd gesneden, en de twee aldus ontstane delen werden weldra Overboelare en Nederboelare geheten. Beide dorpen kregen een afzonderlijk bestuur maar in de volksmond bleef Overboelare, de voornaamste agglomeratie die zich uitstrekt over beide oevers van de Dender, gewoon Boelare. Nederboelare daarentegen werd opgesplitst: het gehucht gelegen op de oostelijke oever kwam bij Onkerzele terwijl de westelijke oever, *de Reep*, officieel Nederboelare werd; maar ook hier bleef het in de volksmond *de Reep*.

Met de inbezitneming van een leen ging een bepaald ceremonieel gepaard. De vazal of leenman legde zijn hand in deze van zijn suzerein of leenheer en zwoer hem trouw; soms gaf hij hem ook een kus. Van

(7) Boudewijn VI (1067-1070) werd “gheseit die paesibele” (de vreedzame) “omme dieswille dat hy van nature zeer paesyblick ende zo vreesamich een prince was, datter noyt harnasch up zijn lijf en quam maer reedt altijts met een sparrewar (=sperwer, valk) up zijn handt” (...). {Cfr. N. DESPARS (J. DE JONGHE), *Cronycke van den Lande ende Graefscpe van Vlaenderen van de jaeren 405 tot 1492*, Brugge, 1562 (uitgegeven naar het oorspronkelijk door J. de Jonghe, Brugge, 1737-1738), dl.1, p.189}

(8) Het toponiem Geraardsbergen werd inderdaad geattesteerd nog voor Geraardsbergen als oppidum werd gesticht. De vooralsnog oudstgekende attestatie, namelijk “de Geroaldi monte”, dateert immers van 1034-1058. (M. GYSSELING, *Toponymisch woordenboek van België, Nederland, Luxemburg, Noord-Frankrijk en West-Duitsland voor 1226*, s.l., 1960, p.397). Dit gegeven roept op zijn minst toch vragen op omtrent de stelling als zou het oppidum genoemd zijn naar de lokale heer Gerald van Hunnegem. In verband met deze problematiek, zie o.m. ook F. BLOCKMANS, *De zoogenaamde stadskeure van Geraardsbergen van tusschen 1067 en 1070*, in *Handelingen van de Commissie van Geschiedenis*, 1941,13, noot 1. - F. VAN COETSEM, *Determinanten in de geschiedenis van Geraardsbergen*, in *Het Land van Aalst*, 1959,6, p.255-256. - L.A. WARNKOENIG (A.C. GHELDOLF), *Histoire de la Flandre et de ses institutions civiles et politiques jusqu'à l'année 1305*, Brussel, 1835, t.1, p.160. - Zie ook verder in de tekst het citaat uit Despars' Cronijcke die spreekt van de “heerlichhede van Gheertsberghe”; maar hiertegenover staat dan D'Oudegherst die stelt: “Sy appelle ladicte ville du nom du susdict Gherard, Gherardmont...” (P. D'OUDEGHERST (M. LESBROUSSART), *Annales de Flandre de P. d'Oudegherst (1571)*, Gent, 1789, t.1, p.264-265). En van zijn kant ten slotte zegt de scribent van de Sint-Adriaansabdij omstreeks 1696 dat “de stad door Balduinus den Godtvruchtigen bemuert was” (SAG, Fonds Vreemde Steden, 83/52: document “De descriptie van d'abye”)

Bemuert = beveiligd, versterkt (E. VERWIJS & J. VERDAM)

(9) Boudewijn, graaf van Henegouwen was ook graaf van Vlaanderen als Boudewijn VI.

(10) N. DESPARS (J. DE JONGHE), *op.cit.*, dl.1, p.189-190.

Stede van Welten; welt=macht, dus versterkte stad. (VERWIJS & VERDAM, o.c.)

zijn kant bekleedde de leenheer hem met zijn gezag door hem met zijn scepter of met zijn handschoen aan te raken en soms ook door hem een of ander voorwerp te overhandigen. Voor het leenhof van Boelare sprak men in 1453 van *mansscap* en *feauteetscap* ⁽¹¹⁾. Naar verluidt, zouden er een honderdtal varianten op dit ceremonieel hebben bestaan in Europa, maar de krachtlijnen ten gronde waren steeds dezelfde: de leenhulde, de eed van trouw en de investituur. De term *leenhulde* (in het Frans *hommage* genoemd waardoor dit begrip zijn oorspronkelijke betekenis verloor) is eigenlijk van latere datum. Leenhulde diende te worden overgedaan telkens er een nieuwe leenheer of een nieuwe leenman aantrad. Te dien einde werd *rapport* of teruggave gedaan van het leen. Met andere woorden het leen werd gerestitueerd aan de leenheer met het oog op een nieuwe *leenverheffing* (in het Frans: *relief*), dit is het verheffen of terugnemen van het leen. Deze formaliteit werd gevolgd door het *denombrement* of de beschrijving van de rechten en plichten en van de opbrengst van het leengoed; hierbij diende een recht te worden betaald ten voordele van de leenheer. Inhoudelijk konden lenen onderling zeer verschillen, en ook gebeurde het soms dat iemand vazal was van meer dan één leenheer, soms tegen mekaar strijdende heren wat uiteraard voor een probleem zorgde. Dit deed de *homo ligius* ontstaan; deze leenman was alleen tegenover één leenheer ten volle dienstplichtig. In het naburige graafschap Henegouwen, bij voorbeeld, trof men deze twee soorten lenen aan, namelijk het *fief ample* of *vol leen*, d.i. een leen met justitierechten en/

of waarvan de inkomsten een zeker niveau bereikten of vrijgesteld waren van heerlijke cijns, en het *fief lige* wat staat voor een leen waar de leenman zwaar leenplichtig was ten overstaan van zijn leenheer vooral op het vlak van de krijgsdienst. Wanneer een leenman zijn verplichtingen niet nakwam dan werden zijn gronden in beslag genomen, en verloor een heer, i.c. leenman, zijn heerlijkheid ⁽¹²⁾.

Het laat-middeleeuws Vlaamse leenrecht kadert perfect in het West-Europese, maar binnen deze West-Europese context behoort het, net als het Henegouwse, duidelijk tot de Franse groep met "les pays de droit coutumier", aldus R. Opsommer die een leen (in het 14de-15de-eeuwse Vlaanderen) omschrijft als een "opbrengstgoed waarmee de leenheer tegen bepaalde diensten een leenman beleende, waarop beide partijen een zeker genot hebben en waarover specifieke spelregels van toepassing zijn" ⁽¹³⁾. Een leen kon bestaan uit lichamelijke onroerende goederen zoals gronden, ook corporele lenen genoemd, of uit niet-lichamelijke goederen zoals ambten, renten, heerlijke rechten, ook incorporele lenen genoemd. Lenen die een onderdeel waren van eenzelfde hoofdleen hingen in principe juridisch en bestuurlijk af van een gezamenlijk leenhof, bevoegd voor alle leenzaken; zo vielen de lenen binnen het graafschap Vlaanderen onder de bevoegdheid van meerdere leenhoven, zo bij voorbeeld het *Grafelijk Leenhof Ten Steene van Aalst* (in het Frans: *La Cour féodale du Perron d'Alost*) dat terloops gezegd geldt als een van de oudste instellingen uit het Land van Aalst ⁽¹⁴⁾. (Over leenhoven, zie ook nog onder "Rechtspraak")

Heerlijkheden

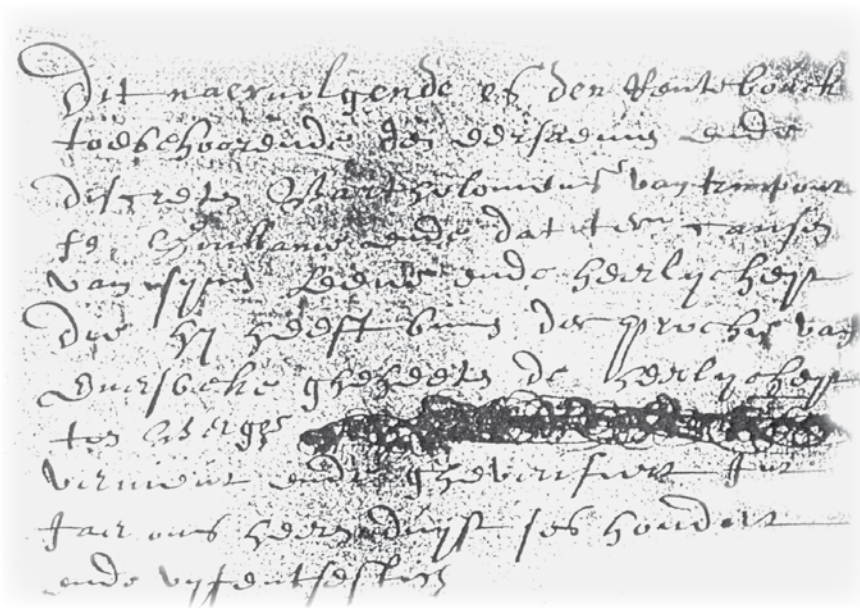
Een aparte soort leen was de heerlijkheid, ook leenheerlijkheid genoemd (in het Frans: *seigneurie*). Een heerlijkheid was een leen waar justitierechten aan verbonden waren; dergelijk leen wordt in de oude teksten vermeld als een heerscip, een heerlicheit of seigneurie. Het was een gebied waar de bezitter, de heer (in het Frans: *seigneur*), bekleed was met overheidsgezag, of eenvoudig gezegd een heerlijkheid was een gebied waaruit voor de heer, namens de vorst of namens de heer van de hoofdheerlijkheid, bepaalde bevoegdheden en bepaalde (voor)rechten voortvloeiden. Er waren heerlijkheden met foncier, maar er waren er ook zonder; deze laatste waren dan de zogeheten "vliegende" of "in de lucht hangende" heerlijkheden. Met foncier wordt bedoeld het domaniaal gedeelte van de heerlijkheid, het voormalige vronland of de heerlijke reserve; het is een overblijfsel van de vroegere "terra indominicata", dit is het deel van de zogeheten grondheerlijkheid dat niet in leen of in cijns van de heer gehouden werd en dat door de heer of voor rekening van de heer rechtstreeks werd geëxploiteerd en/of waarvan de opbrengst hem direct toekwam. Het was in vele gevallen ook het bestuurlijk en rechterlijk centrum van de heerlijkheid waar de heer verbleef. Het foncier was meestal een onroerend goed, soms verwaarloosbaar zoals bij voorbeeld enkele roeden grond, maar in een beduidend aantal gevallen was het een roerend bezit zoals een heerlijk renteboek ⁽¹⁵⁾ (*Afb.3*).

⁽¹¹⁾ R. OPSOMMER, *op.cit.*, dl.2, p.644 (643-675). - D. HEIRBAUT, *Over heren, vazallen en graven. Het persoonlijk leenrecht in Vlaanderen ca.1100-1305*, Brussel, 1997, p.61-70. *Mansscap*: van *manscepe*. - *Feauteetscap*: van het Franse *féauté* en het Latijnse *feodum*.

⁽¹²⁾ R. OPSOMMER, *op.cit.*, dl.2, p.724-725. - Ph. GODDING, *Le droit privé dans les Pays-Bas méridionaux du 12e au 18e siècle*, Brussel, 1987, p.158. - L. VERRIEST, *Le régime seigneurial dans le comté du Hainaut du 11e siècle à la Révolution Française*, 1956. D. HEIRBAUT, *op.cit.*, p. 102-106.

⁽¹³⁾ I.v.m. het begrip leen: R. OPSOMMER, *op.cit.*, dl.1, p.219-263 en dl.2, p.787-795.

⁽¹⁴⁾ H. VAN ISTERDAEL, *Kasselrijleenhoven; casus: Ten Steene te Aalst* (W. PREVENIER en B. AUGUSTYN, *De gewestelijke en lokale overheidsinstellingen in Vlaanderen tot 1795*, Brussel, 1997, p.518-530).

Afb.3. Titelpagina van een in 1665 hernieuwd renteboek (RIJKSARCHIEF RONSE, Oud gemeentearchief Eeverbeek, nr.4) :

Letterlijke weergave tekst: Dit naervolgende es den rentebouck toebehoorende den eersaemen ende discreten Bartholomeus van Trimpont (filiu)s Guillaume ende dat ter causen van syne leene ende heerlijkheit die hij heeft binnen der prochie van Eversbeke gheheeten de herlycheit Ten Berghe, vernieut ende gheverifieert int jaer ons Heeren duist ses hondert ende vijftentstigh.

Hertaling: Dit renteboek behoort toe aan "den eersaemen ende discreten" Bartholomeus van Trimpont, zoon van Guillaume, omwille van (=voortoloiend uit) zijn leenheerlijkheid die hij bezit in de gemeente Eeverbeek, heerlijkheid genaamd Ten Berghe. Dit renteboek werd, na controle, hernieuwd anno 1665.

De status van heerlijkheid ging, zoals gezegd, per definitie samen met justitierechten. De heer van een heerlijkheid was doorgaans een edelman zoniet iemand van de hogere klasse die dicht bij de adel aanleunde en die dan meestal "eersaem ende discreet" ⁽¹⁶⁾ werd genoemd. De heerlijkheid was, als onderdeel van een kasselrij of

een kastelnij ⁽¹⁷⁾, de bestuurlijke en gerechtelijke basisentiteit van het land. Belangrijke heerlijkheden hadden een baljuw en een meier. Er is evenwel een wezenlijk onderscheid tussen deze beide ambten; eerstgenoemde had een gezagsfunctie, de tweede een bestuursfunctie. De baljuw was de vertegenwoordiger van de vorst.

Hij waakte over orde en vrede in zijn gebied en als dusdanig oefende hij de prerogatieven uit van de vorst. Hij mag worden beschouwd als hoog justicier. De meier, oorspronkelijk villicus of bestuurder van een villa d.i. een domein, stond dicht bij de bevolking dan de baljuw. Hij was als het ware de "gerant" van de streek, het dorp, enz. Hij maande de schepensbank waarvan hij de voorzitter was, hij stond in voor de inning van de belastingen, voor het onderhoud van wegen en grachten, voor de armenzorg, enz. Zowel de baljuw als de meier werden aangesteld door de vorst of door de heer van de heerlijkheid ⁽¹⁸⁾.

Aan sommige heerlijkheden was een speciale status en/of een adellijke titel verbonden. Dit was het geval voor de heerlijkheid Boelare die ook de status had van zowel baanderij als baronie. Voor de heer van kleinere heerlijkheden was het privilege beperkt tot de aanstelling van een meier en een paar schepenen. Dit was bij voorbeeld het geval voor de hoger vermelde heerlijkheid Ten Berghe in Eeverbeek.

Adel en adellijke ambten

De adel is een van die zaken die vandaag zo vaak het voorwerp zijn van een ongebreidelde mythevorming en -cultus. Vandaag geldt voor de adel in België volgende rangschikking, in orde van belangrijkheid en

⁽¹⁵⁾ Wanneer men er de heerlijkheden in het Land van Aalst op naslaat, dan ziet men dat voor zowat 12% van de heerlijkheden het foncier een heerlijk renteboek was (Cfr. J. VAN TWEMBEKE, *Lijst der heerlijkheden van het Land van Aalst*, (Oost-Vlaams Verbond van Kringen voor Geschiedenis), Gent, 1962. Een "heerlijk renteboek" heeft te maken met "heerlijke renten". Dr. H. van Isterdael omschrijft dit begrip zeer gevat als een onafkoopbare rente of cijns waarmee een bepaald stuk grond of ander onroerend goed voor altijd bezwaard was als een bewijs van het recht en het bezit van de heer die dit goed in erfpacht had uitgegeven; een heerlijke rente kon zowel in speciën als in natura worden vereffend. (H. VAN ISTERDAEL, *Belastingen en belastingdruk in het land van Aalst (17e-18e eeuw)*, proefschrift V.U.Brussel, 1983, p.197. Over heerlijkheid of seigneurie, zie desgewenst ook D.E.H. DE BOER, e.a., *op.cit.*, p.218-220.

⁽¹⁶⁾ Bij dr. hist. O. le Maire troffen wij de betekenis van deze predikaten aan welke door de Grote Raad van Mechelen eraan werd gegeven. Eersaem: iemand uit de gegoede klasse; met dit predikaat wordt adeldom niet uitgesloten. Discreet (*discretus vir*): persoon uit de hogere stand. (O. LE MAIRE, *Geslachtslijst der familie Ghijsbrechts*, Mechelen, 1930, p.123, voetnoot 1)

⁽¹⁷⁾ Over kasselrij versus kastelnij zie A.C.F. KOCH, *De rechterlijke organisatie van het graafschap Vlaanderen tot in de 13de eeuw*, Gent, 1951, p.106-109. Vereenvoudigd gezegd zou men samenvattend kunnen stellen dat beide begrippen wijzen op een territorium dat een bestuurlijke, militaire en gerechtelijke eenheid vormt, maar dat bij de kastelnij het militaire element sterker op de voorgrond komt. Het Land van Aalst was een kastelnij. In 1165 gingen de bezittingen van de heren van Aalst naar de graaf van Vlaanderen.

⁽¹⁸⁾ A.C.F. KOCH, *op.cit.*, p.199-208.

startend onderaan de ladder: *jonkheer* (in het Frans: *écuyer*); *ridder* (*chevalier*); *baron*; *burggraaf* (*vicomte*); *graaf* (*comte*); *markgraaf* (*marquis*); *hertog* (*duc*) en *prins*. Oorspronkelijk was deze hiërarchische rangschikking onbestaande, maar elke titel sloeg op de aard van verantwoordelijkheden van de betrokkene. Zo had een hertog het bestuur over een provincie; een markgraaf was een officier gelast met het beheer en de verdediging van grensgebieden; een graaf was nu eens een bestuurder van een regio, dan weer een beheerder van koninklijke domeinen; een burggraaf was een kasteelheer gelast met het bestuur en de verdediging van een stedelijk gebied; een baron was een edelman met volledige rechtsmacht over een gebied; een ridder was als 't ware de verpersoonlijking van een soort adellijk "erelegioen" maar had geen enkele rechtsmacht. Het is duidelijk dat al deze titels inhoudelijk veranderden in de loop der tijden ⁽¹⁹⁾. Zoals eerder vermeld, was de heerlijkheid en baanderij Boelare ook een baronie; er was dus een baronstitel aan verbonden, wat bij voorbeeld niet het geval was met de heerlijkheid en baanderij Schendelbeke. Indien dergelijke titel vandaag niets meer dan een eervol

predikaat kan worden genoemd, dan lag dit in het Ancien Régime toch helemaal anders. Toch was het ook toen al, alleszins vanaf een bepaald moment, onmogelijk een adellijke titel te "kopen"; men kon er zich ook geen "aanschaffen" via de verwerving van een bepaald goed, zoals men luidens een blijkbaar taaie mythe zelfs vandaag nog zo vaak pleegt te beweren. Een en ander in dit verband werd immers reeds in 1616 duidelijk gereguleerd: "En ter opsienne van deghene die vercreghen hebben oft naermaels souden mogen vercryghen eenighe landen, heerlickheyt oft leen, by versterfenisse, testament, ghift, tractaet van houwelick, coop, oft by wat eender tytel dat het zy, zynde den toenaem van eenich Edelgheslachte, alzulcke en zullen den naem oft wapens daerof niet mogen draghen, ghelyk oft den zeluen naem oft wapens waren van hunne eyghen familie. Wel zullen sy hun moghen qualificeeren Heere van alzulcke plaetsen, met uytdruckinge van hunne eyghen naemen en toenaemen. (...) ⁽²⁰⁾ Erkenning of toekenning van adeldom en/of van een adellijke titel lag dus toen al onmiskenbaar en uitsluitend bij de vorst ⁽²¹⁾. Op het moment dat het graafschap Vlaanderen zijn intrede deed in de geschiedenis (9de eeuw) waren er de z.g. *virii illustres* (notabelen) en de *nobiles* (totaal vrije lieden) die uitge-

stekte gronden bezaten in volle eigendom en die een onbedreigde vrijheid genoten. Deze grootgrondbezitters leverden de gouvgraven en zij vormden het draagvlak voor de middeleeuwse adel in onze gewesten. Vroeg in de 11de eeuw begint men voornamelijk getuigen bij oorkonden te betitelen als *principis*, *baro*, *optimas*, *procer*, *primor*. Met *baro* of *baron* werd op dat moment meestal een krijgshere bedoeld die kan worden vergeleken met een soort legergeneraal.

Een andere selecte groep was gevormd door de *pares* (*pairs*). Een *par* of *peer* (vandaar: *beer*) schijnt hoger in aanzien te zijn geweest dan een *baro* of *baron*. De *pairs* stonden in voor de beveiliging van het graafschap aan zijn grenzen, en als vergoeding voor hun diensten kregen zij een uitgestrekt landgoed, *baronie* genoemd. Alle *pairs* uit Rijks-Vlaanderen stamden af van oud *virii illustres* en oud *nobiles*. In Vlaanderen was een *pair* de *alter a comite*, d.i. het voornaamste personage na de *graaf*. D. Heirbaut omschrijft deze *pairs* als "de belangrijkste grafelijke vazallen die zonder de titel van graaf te voeren, toch de gelijken zouden geweest zijn van de graaf, indien ze niet reeds zijn vazallen waren". Zij hadden medezeggenschap bij de verkiezing van een nieuwe graaf en

⁽¹⁹⁾ Jules BOSMANS, *Traité d'Héraldique Belge*, Brussel, 1890, p.9, 23.

⁽²⁰⁾ *Placcaeten ende ordonnancien, (...) van Vlaenderen*, boek II, rubriek 16, Angaende wapenen en tytelen: Edict ende ordonnancie by vorme van verclaringhe ende ampliatio, ghemaect ende gedecreteert byde Eertz-Hertoghen onse Souveraine Heeren ende Princen, nopende het draghen ende voeren van Wapenen, Tymbren, Titulen ende andere teeckenen van eeren voor Edeldom", 1616, art.4. Ditzelfde edict, dat ook in het Frans is gepubliceerd, zegt overigens uitdrukkelijk dat de adellijke titel verbonden aan een onroerend goed vervalt wanneer de verwerver van dit goed niet van adel is (... "personne non noble" (...), (le titre) "cesseroit entièrement"). Terloops, het is ook heden ten dage -in tegenstelling tot wat men toch zo vaak nog hoort beweren- totaal uitgesloten in België een adellijke titel te kopen of er zich hoe dan ook een aan te schaffen. Men kan ook niet zomaar een adellijke titel voeren. Krachtens artikel 75 van de Belgische grondwet is zowel erkenning van adeldom als opneming in de adelstand (met welke rang ook), al dan niet met recht tot erfopvolging doch zonder er enig voorrecht te mogen aan verbinden, het enige privilege van de koning die er soeverein, en zo hij zulks wilde willekeurig, over beschikt. Zie desgewenst en bijvoorbeeld ook W. PINTENS, Naam, (Algemene praktische rechtsverzameling vzw), Leuven/Gent, 1981. - M. VAN DAMME, De juridische grondslagen van de nobiliteitsregeling in België, in *Rechtskundig Weekblad* 1979/1980, p.1317-1326. - J. BOSMANS, o.c., p.11,20-24.

⁽²¹⁾ De geschiedenis van de oude adel in Vlaanderen is zeer complex. Zie E. WARLOP, *De Vlaamse adel voor 1300*, Handzame, 1968.

⁽²²⁾ P. FEUCHERE, *Pairs de principauté et pairs de château*, in *Belgisch Tijdschrift voor philologie en geschiedenis*, jg.31, 1953, p.973-975, 976-977 (met verwijzing naar M(onumenta) G(ermania) H(istoria),979. De auteur verwijst ook naar Ch. PIOT, die het in zijn bijdrage *Les beers de Flandre* heeft over vijf beers, en hij voegt eraan toe: "conclusions périmées". - E. WARLOP, *op.cit.*, dl.1., p.156-176: § De pairs van Vlaanderen. - D. HEIRBAUT, *op.cit.*, p.156-178: § Wie waren pairs in Vlaanderen?

konden hem vervallen verklaren; zij vormden ook een rechtscollege voor pairkwesties dat onafhankelijk stond van het Grafelijk Hof. Er bestaat wel enige verwarring omtrent het aantal pairs in Vlaanderen; waren het er twaalf, vijf of vier ⁽²²⁾? Het pairschap evolueerde na verloop van tijd, en werd omstreeks de 15e eeuw een eretitel.

Ook de *baanderheren* dienen hier te worden vermeld. Is *baanderheer* synoniem voor *baron*, zoals Sanderus zegt verwijzend naar Procopius volgens wie ze bij de Romeinen *Bandophori* werden genoemd? Dit was misschien zo ten tijde van de "Romeinse wereld", maar wanneer wij er latere historici op naslaan blijkt het begrip nadien toch te zijn geëvolueerd: een *baanderheer* kon een *baron* zijn en andersom. Een *baanderheer* of *banerhere* was een edelman die het recht en de middelen had zijn mannen onder zijn eigen banier ten strijde te voeren. Een banier was een teken van hoge rechtsmacht in zijn heerlijkheid, *baanderij* geheten.

Ten slotte dienen ook een paar hofambten te worden vernoemd. Voor bescheiden ambten zoals spijzenbezorger, stalknecht, wijnschenker, kamerknecht verschenen vanaf de 11e eeuw ronkende titels als *dapifer*, *constabularius*, *buticularius*, *camerarius*. Maar deze ambten waren ook inhoudelijk grondig gewijzigd. De voornaamste onder hen lijkt de *dapifer* of *seneschalk* te zijn geweest. Oorspronkelijk verantwoordelijk voor de koninklijke tafel, werd hij nadien de vertegenwoordiger van

de koning in de provincie en in de raad van de adel. Ook in de militaire en gerechtelijke hiërarchie was hij een personage van aanzien. Nog zo een voornaam hofdignitaris was de *constabularius* of konstabel; hij was legermaarschalk en beslechte geschillen onder de "mannen" van de Koning, onder de adel dus. De *buticularius* of bottelier was al lang geen wijnschenker meer, en de *camerarius* of kamerheer was na verloop van tijd een raadsheer geworden; ofschoon misschien(?) de laagste in aanzien, was hij mogelijk de best gehonoreerde hofdignitaris ⁽²³⁾.

Rechtspraak ⁽²⁴⁾

De rechtspraak zoals wij die vandaag kennen steunt op de zogeheten "Code Napoléon" en dankt haar ontstaan aan de Franse Revolutie (1789). In de jaren die erop volgden (1799-1814) werd de grondslag gelegd voor de moderne organisatie van het gerecht in België; deze organisatie is gebouwd op drie pijlers:

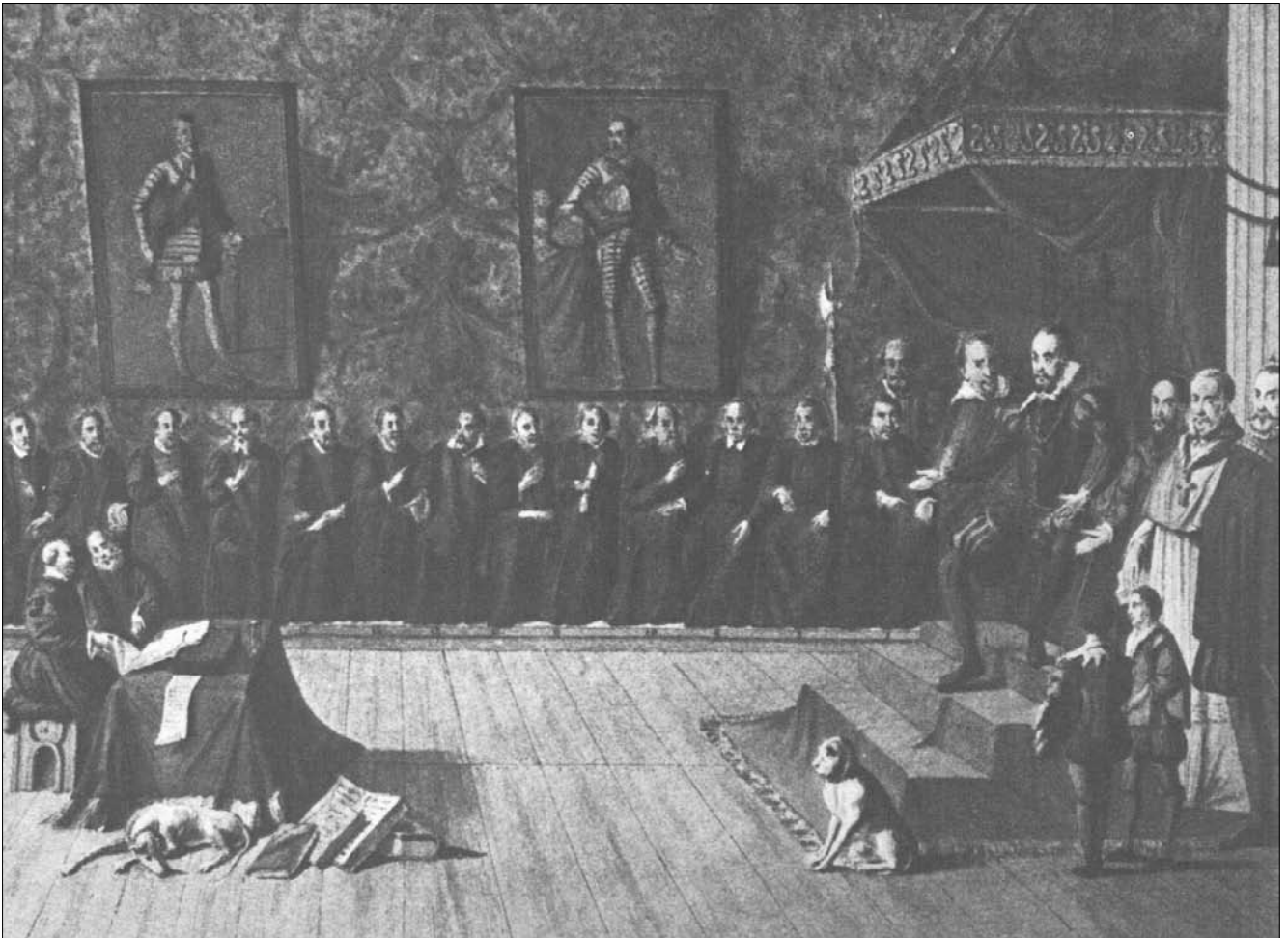
1. De benoeming van de rechters is zaak van de regering (uitvoerende macht).
2. De publieke vordering waardoor de belangen van de gemeenschap veilig worden gesteld behoort tot de exclusieve bevoegdheid van het openbaar ministerie (uitvoerende macht).
3. De rechtspraak is de taak van beroepsrechters (rechterlijke macht). Men zou hier nog een vierde pijler aan toe kunnen voegen, maar dan meer met betrekking tot de rechtzoekende, namelijk

de mogelijkheid tot beroep. Samengevat kan worden gezegd dat wij vandaag slechts één rechtbank kennen: deze van de Staat. Er zijn wel verschillende soorten en categorieën of niveaus: bij voorbeeld het Vrederecht, gevolgd door de Rechtbank van Eerste Aanleg die ook als beroep fungeert voor sommige zaken behandeld door het Vrederecht, en ten slotte het Hof van Beroep. Hetzelfde principe en een gelijkaardige gang van zaken gelden *mutatis mutandis* ook voor de Correctionele Rechtbank, de Handelsrechtbank, enz.. Er is ook nog het Hof van Cassatie dat vooral waakt over de correcte naleving van de procedures. Onze huidige rechtspraak is synoniem voor "de justitie". In het Ancien Régime lagen de zaken helemaal anders want "de justitie" van toen komt *grosso modo* overeen met wat wij vandaag bedoelen met "de openbare macht". Het begrip justitie dekte dus een veel ruimere lading dan vandaag ⁽²⁵⁾. Wat nu volgt gaat dus niet over "de justitie" maar wel strikt over "de rechtspraak" waarbij als principe geldt dat elke rechtbank soeverein was binnen haar gebied en binnen haar rechtsbevoegdheid. Daar tijdens het Ancien Régime het hele systeem steunde op het leenstelsel, bestond er een speciale rechtbank die uitsluitend bevoegd was voor geschillen of zaken (ook criminele) die verband hielden met leengoederen: het Leenhof, oorspronkelijk "Mannengerecht" geheten. In elke heerlijkheid met eigen lenen, zoals de baronie Boelare, was

⁽²³⁾ E. WARLOP, *op.cit.*, dl.1, p.19,64,101,156,159,160,161,166,168,170,178. - A. SANDERUS, *Verheerlykt Vlaandre*, dl.II, boek III, p.89. - VERWIJS & VERDAM, *op.cit.* - DE COURCELLES (ridder), *Histoire généalogique et héraldique des pairs de France, des grands dignitaires de la Couronne*, (...), Parijs, 1822, Introduction, p.7-51. - J. TROUSET, *Nouveau dictionnaire encyclopédique universel*, Parijs, ca.1870. - J. VERBRUGGHEN, *De heren van Boelare onder de eerste graven van Vlaanderen*, 863-1294, Geraardsbergen, 1977, p.71-74.

⁽²⁴⁾ De informatie voor dit hoofdstuk steunt op volgende werken: P. BEHETS, *Traditionele en symbolische geplogendheden in het oude recht*, in *Vlaamse Stam*, jg.25, 1989, nr.7-8. - J. BUNTINX, *Inventaris van het Archief van de Raad van Vlaanderen*, Brussel, 1964, Inleiding. - A.C.F. KOCH, *De gerechtelijke organisatie van het graafschap Vlaanderen tot in de 13e eeuw*, Gent, 1951. - P. POULLET, *Les institutions françaises de 1795 à 1814. Essai sur les origines des institutions belges contemporaines*, Parijs, 1907, (anastatische druk: Brussel, 1994). - H. VAN ISTERDAEL, *Archief van het Land van Aalst*, Brussel, 1994, dl.1. - K. VELLE, *Het vrederecht en de politierechtbank (1795-1995)*, Brussel, 1995.

⁽²⁵⁾ R. OPSOMMER, o.c., p.233.

Afb.4. De Grote Raad van Mechelen. Overgenomen uit *Culturele geschiedenis van Vlaanderen, dl.2* : W. BLOCKMANS, *Geschiedenis, prehistorie, oudheid, middeleeuwen*, p.145.

er zo een leenhof. Daar werd recht gesproken door de leenmannen⁽²⁶⁾ die daartoe aangeduid waren door de heer.

Op bestuurlijk vlak was het graafschap Vlaanderen ingedeeld in zogeheten kasselrijen en kastelnijen, die op hun beurt bestonden uit kleinere heerlijkheden. Daar een heerlijkheid een leen was waar justitierechten aan verbonden waren, kwam in principe elke heerlijkheid in aanmerking voor een eigen rechtbank, Schepenbank of Vierschaar geheten. Al naargelang de belangrijkheid van de heerlijkheid spraken de door de heer van de heerlijkheid aangestelde schepenen die dit schepengerecht

bevolkten, de hoge, midden en/of lage justitie, en dit zowel in civiele als in strafrechtelijke zaken. Alleen van de griffier werd juridische kennis geëist, want in kleine dorpen was het geen uitzondering zelfs ongeletterde schepenen-rechters aan te treffen.

Wat was nu het bevoegdheids-pakket van deze drie justitiegraden? Ruw geschetst en samengevat komt het hierop neer:

- Hoge justitie: alle zware burgerlijke en/of criminele en strafrechtelijke misdrijven (zoals moord, brandstichting, verkrachting): halsrecht, lijfstraffen, zware boetes (tot 60 ponden parisis of Parijse ponden), plus de

zogeheten voorbehouden zaken.

- Midden of "midele" justitie (ook viscontiere rechtspraak genoemd): slagen en verwondingen, roof: recht van put en galg waarbij dieven konden worden gehangen of begraven, zware boetes (tot 20 ponden parisis).

- Lage justitie: bestond vooral uit de willige of volontaire rechtspraak waar dus geen conflict kwam bij kijken (bij voorbeeld: bekrachtiging van een contract, onderhandse akten, machtiging tot verkoop en dergelijke); recht van erven en onterven van onroerend goed dat van de heer werd gehouden, kleine boetes (tot 3 ponden parisis).

In burgerlijke zaken gold als

⁽²⁶⁾ Leenman (in het Frans: *homme de fief*) was eenieder die een leen bezat en er de leenverheffing voor had ingediend. In principe kon ieder leenman zitting hebben in de rechtbank van het Leenhof. (H. VAN ISTERDAEL, *Het Archief...* (op.cit.), dl.1, p.113)

algemeen beginsel dat een zaak aanhangig diende te worden gemaakt voor de rechtbank van de woonplaats van de verweerder (met een paar uitzonderingen voor zakelijke rechtsvorderingen); op strafrechtelijk gebied bepaalde de plaats waar een misdrijf gepleegd was welke rechtbank bevoegd was voor de zaak. Ten slotte was er de Raad van Vlaanderen. Dit opperste gerechtshof is ontstaan en gegroeid uit de grafelijke "curia comitis", of grafelijk hof⁽²⁷⁾. De Raad van Vlaanderen was in eerste aanleg bevoegd voor een hele serie zaken, zoals majesteitsschennis, valsmunterij, geschillen tussen steden, misdrijven gepleegd door edelen, e.a. Maar de Raad van Vlaanderen werd ook voor een "beroepshof" aangezien, praktisch het enige in Vlaanderen. Dit beroep ging echter niet zozeer over de grond van de zaak maar veeleer over procedurekwesties zodat de Raad van Vlaanderen eerder ons huidige Hof van Cassatie voor de geest roept dan onze Beroepshoven. Tegen een sententie of uitspraak van de Raad van Vlaanderen kon evenwel beroep worden aangetekend bij het Parlement van Parijs, en vanaf 1521 was het de Grote Raad van Mechelen (Afb.4) die deze bevoegdheid overnam.

Economische leefwereld

Men kan geen werk in verband met het ancien régime lezen zonder een passende bril op te zetten ten aanzien van de toenmalige economische leefwereld. Geld als zodanig was niet algemeen

verspreid, en de muntwaarde verschilde van streek tot streek. Geld was overigens het voorwerp van een specifieke handel die bijna volledig in handen was van de Lombarden. Deze gewiekste geldhandelaren hadden in alle industriesteden handelsbanken opgericht, verrichtten alle bank- en wisseloperaties inclusief geldleningen tegen soms ongehoorde rentevoeten (tot 66% op jaarbasis op een bepaald moment!)⁽²⁸⁾. Ook in Geraardsbergen waren Lombarden gevestigd⁽²⁹⁾ en zelfs vandaag nog spreekt men van het Huis der Lombarden⁽³⁰⁾. Een en ander legt dus uit waarom ruilhandel het meest gangbare betaalmiddel was. Tevens blijkt de noodzaak om ook de vergoeding voor concessies van lenen en van gronden althans voor een deel in natura te doen betalen d.m.v. een gedeelte van de oogst, levering van dieren, of nog d.m.v. diensten en karweien. Ter zijde, het is een risicovolle onderneming te pogen een soort wisselkoers uit te werken met de bedoeling de toenmalige munt om te zetten in euro of andere actuele munt. De toen vigerende maatstaven zijn immers niet relevant voor onze huidige maatschappij en andersom⁽³¹⁾. Een ander aspect waarmee men rekening dient te houden is de warboel op het vlak van de maten en gewichten. Ook deze verschillen van streek tot streek, zelfs van dorp tot dorp; zo bij voorbeeld was de inhoudsmaat van Boelare groter dan deze van Geraardsbergen

zodat de volksmond sprak van een "Boelaarse maat" wanneer men een "grote maat" bedoelde. Een leidraad voor de omzetting in ons tiendelig stelsel van de toenmalige maten, gewichten en munten is dus onontbeerlijk. Ter illustratie enkele voorbeelden van maten en gewichten⁽³²⁾.

Landmaten:

1 (Aalsters) bunder = 4 dagwanden = 400 roeden = 1ha22a98ca.

Gewichten:

1 pond = ca.500gr.

1 steen = 2,59 kg (in Geraardsbergen)

Korenmaten:

1 zak = 116,3 l. /voor haver: 152,24 l.

1 mud(de) in Geraardsbergen = 336,98 l/475,735 l

1 zak = 3 veertels = 12 vaten = 36 quartsen

1 mud(de) = 6 razieren = 24 maten

1 halster = 1/2 zak

1 meuken = 1/8 zak

Wat het geld aangaat, de gangbare rekenmunt in Vlaanderen was de Vlaamse Groot, en vanaf de 16e eeuw meer en meer de stuiver⁽³³⁾: 1 pond groten Vlaams (of gewoon: pond Vlaams of pond groten) = 20 schellingen groten = 240 penningen of denieren groten (een denier werd gewoon "groten" genoemd) 1 pond groten = 12 pond parisis (Parijse ponden) = 6 gulden. 1 gulden of florijn = 20 stuivers. En hoe zit het ten slotte met de waarde van de gulden omgewisseld in het decimaal stelsel dat ingevoerd werd door de Franse Revolutie (1789): franken tijdens

(27) Zie desgewenst A.C.F. KOCH, *op.cit.*, p.169-173.

(28) G. DE VOS, *Onser Liever Vrouwen Hospitaal van Geeraardsbergen*, Geraardsbergen, 1903: anastatische druk, 1991, p.198. Terloops, men sprak van Lombarden omdat de eerste geldschieters vermoedelijk van Lombardije afkomstig waren. (Over de Lombarden, zie D.E.H. DE BOER, e.a., *op.cit.*, p.182)

(29) Zie desgewenst G. IMBO, *Een brok financiële geschiedenis van Geraardsbergen: de familie De Ville en andere Lombarden (ca.1350 tot ca.1500)*, in *De Heemschutter* (nu *Gerardimontium*), jg.1993 en 1994, nrs.119-121.

(30) Het Huis der Lombarden is gelegen in de Vredestraat, nr.45. Het werd onlangs gerestaureerd. Over deze restauratie, zie Filip VAN TRIMPONT, e.a., *Het Huis der Lombarden vroeger en nu*, in *Gerardimontium*, jg.2004, nrs.193 en 197.

(31) Voor een meer realistische wijze van inschatten kan met tot maatstaf nemen de arbeidstijd welke door een ongeschoold arbeider van toen, respectievelijk vandaag, moet worden gepresteerd om een bepaald vermogen te vergaren of om een bepaald goed te verwerven.

(32) Voor meer, zie H. DE SCHRIJVER, *De oude landmaten in Vlaanderen*, Handzame, 1979. - J. VERBESSELT, *Oude cijnzen munten en maten*, Handzame (Overdruk uit *Eigen Schoon en De Brabander*, 1955, nr.5-6 en 7-8). - H. DOURSTHER, *Dictionnaire universel des poids et mesures anciens et modernes, contenant des tables de monnaies de tous les pays*, Amsterdam, 1976.

het Franse bewind en de daarop volgende jaren? De eerste decennia van 1800 hanteerde men een omzettingfactor die zich meestal situeerde om en bij 1,80 tot 1,85, met andere woorden 100 gulden (courant geld) waren zowat 180 tot 185 Franse franken waard⁽³⁴⁾. Ter zijde, de Belgische frank is pas in 1832 ingevoerd en hij was a pari met de Franse.

De Kerk

Alhoewel de Kerk als zodanig niet als een poot van het leenstelsel mag worden beschouwd, kan toch moeilijk over de feodaliteit worden gepraat zonder de Kerk erbij te betrekken. De Kerk als institutie was inderdaad als een Staat in de Staat en dit gegeven kon zich des te gemakkelijker ontwikkelen daar er geen scheiding was tussen Kerk en Staat. Een en ander werd overigens in de hand gewerkt door de abdijen die zich ontpopten als centra van culturele en economische ontwikkeling⁽³⁵⁾. Vanaf de 11de-12de eeuw begonnen zowel kerkelijke instellingen als wereldlijke overheden kerkelijke goederen als leen uit te geven. De term "kerkelijke rechten" zou

hier voor een synoniem kunnen doorgaan voor "kerkelijke lenen", alhoewel strikt genomen het begrip "leen" niet toepasselijk is. Naast tienden⁽³⁶⁾ ging het vooral om benoemingsrechten over pastoors en kosteren⁽³⁷⁾.

Afgang van de feodaliteit

De afgang van de feodaliteit werd in de hand gewerkt door verschillende factoren. Vooreerst hadden de twee uiterste spelers in deze maatschappij (de vorst en het gewone volk), weliswaar op verschillende niveaus en om uiteenlopende redenen, eigenlijk belang bij de afbouw. Vervolgens werd het systeem de facto ondermijnd door een van zijn eigen kinderen, namelijk door het bestaan van het ridderschap (11de tot 15de/16de eeuw) dat tot doel had, desnoods met geweld, het recht en de zwakkere te verdedigen. En van hun kant bewerkstelligden ook de kruistochten een aanzet tot verval. Ook de uitbreiding van de stedelijke centra, de ontplooiing van de handelsactiviteiten, de ontwikkeling van de handelsgeest, de verwerving van militaire kennis door volkeren

uit verschillende landen, de wetenschappelijke uitvindingen (waaronder het gebruik van buskruit) en de ontdekkingen, waren zoveel factoren die er toe bijdroegen het systeem te ondermijnen en uiteindelijk omver te werpen.

Nabeschouwing

Het is duidelijk dat het feodaal stelsel haaks staat op onze democratische staatsordening. In het leenstelsel gelden andere regels al naargelang de plaats die iemand inneemt op de sociale ladder. In een normaal werkend democratisch systeem gelden voor iedereen dezelfde regels.

⁽³³⁾ C. VERLINDEN e.a., *Dokumenten voor de geschiedenis van prijzen en lonen in Vlaanderen en Brabant*, Brugge, 1965, dl.II: 14e-19e eeuw.

⁽³⁴⁾ Dit gegeven blijkt uit tal van akten van het vredegerecht van Nederbrakel; zie M. VAN TRIMPONT, *Het vredegerecht van het kanton Nederbrakel. Regesten van akten uit de Franse periode*, volgnummers 47(jaar 1803), 145(1804), 208(1805), 278(1808), 408(1809), 429(1810), 464(1811), 615(1812), 747(1813), 812(1814), en talrijke andere, en uit een akte van het vredegerecht Geraardsbergen: cfr. SAG, Fonds de Murat, Archief van graaf De Murat, nr.183, bundel niet gefolieerde documenten w.o. vonnis vredegerecht Geraardsbergen dd. 18 vendémiaire XII (11 oktober 1803).

In verband met de Belgische frank, zie desgewenst dr. VALERY JANSSENS, *De Belgische frank: anderhalve eeuw geldgeschiedenis*, uitgegeven door de Interbankdienst. Zie bvb ook H. DHEENE, *Onze frank is gevallen*, in *Knack*, 20 mei 1998.

⁽³⁵⁾ De Geraardsbergse Sint-Adriaansabdij was zo een centrum van cultuur en economische ontwikkeling. Ze vormde een machtspool zowel ten overstaan van het stadsbestuur als van de dekenij Geraardsbergen.

Tot 1559 was het decanaat Geraardsbergen ingedeeld bij het toenmalige aartsdiaconaat Brabant, gelegen in het bisdom Kamerijk (Cambrai) dat op zijn beurt een onderdeel was van de kerkprovincie Reims. Onder het bewind van Filips II werd beslist in de Nederlanden drie aartsbisdommen op te richten en één ervan was de Zuid-Nederlandse kerkprovincie Mechelen (1561) waartoe het decanaat Geraardsbergen behoorde. Maar sinds het concordaat tussen Napoleon en het Vaticaan (1801) ressorteert het decanaat Geraardsbergen onder het bisdom Gent.

⁽³⁶⁾ Tienden waren de kerkelijke belastingen bij uitstek. Ze ontstonden in de 8ste eeuw. De inwoners van een parochie waren verplicht 10% van de veldgewassen en van de jonge dieren in te leveren: een derde ervan was voor de pastoor bestemd, een derde voor de kerkfabriek en een derde voor de armenzorg. Later werd het systeem geïsurpeerd door de wereldlijke gezagsdragers en via dit kanaal kwam het terecht in het circuit van het feodaal stelsel. (R. OPSOMMER, *op.cit.*, dl.1, p.245)

⁽³⁷⁾ R. OPSOMMER, *op.cit.*, dl.1, p.244-246.